

KAHRAMANMARAŞ'TA KIRBA YAPIMI

Öğr. Gör. Cem KARAKIZ, Konya Teknik Üniversitesi, ckarakiz@ktun.edu.tr

ÖZET

Divanü Lügatü Türk'te "Kırba" Könek kelimesine karşılık verilmiş, matara ve su tulumu olarak açıklanmıştır, aynı zamanda "Bıtık" kelimesinin karşılığı olarak da görülmektedir. Deriden yapılan tulum şeklinde su taşımak için kullanılan bir su kabıdır. Anadolu Türkmenlerinin farklı boylarda yaptığı Kırba, müzelerde ve halen yapımı devam eden Kahramanmaraş'taki örneklerine bakıldığında, en küçüğüne kırba, bir büyüğüne Kalaz, en büyük boyuna ise Yanlık denildiği görülmektedir. Göçlerin yapıldığı, yaylalara çıkıldığı ve savaşların at üzerinde yapıldığı zamanlarda, suyun taşınması ve muhafaza edilmesinin oldukça önemli olduğu bilinmektedir. Sonraları saka tulumu olarak ta isimlendirilen Kırba, tulum şeklinde taşınması kolay ve suyu bozulmadan taşımaya yarayan bir eşya olarak önem arz etmiştir. Maraş derisi kullanılarak üretilen Kırba, bitkisel tabaklama ile elde edilen organik deriden yapıldığı için, günümüzde de köylerde ve yaylalarda içerisine su koyulup kullanılmaya devam edilmektedir.

Bu çalışmada Maraş derisi kullanılarak üretilen Kırbanın yapım aşamaları fotoğraflanarak, ustaların bilgilerinden ve erişilebilen farklı kaynaklardan faydalanılmış, Kırbanın yapımı incelenmiştir. Bu çalışma kaybolmaya yüz tutmuş kültürel değerimizin yaşatılmasını sağlamak, gelecek kuşaklara aktarılmasına katkıda bulunmak ve benzeri çalışmalara kaynak oluşturması açısından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Kırba, Deri, Kahramanmaraş

MAKING KIRBA IN KAHRAMANMARAŞ

ABSTRACT

In Divanü Lügatü Türk, the word "Kırba" is used as Könek, it is explained as a water bottle and a water bag, it is also seen as the equivalent of the word "Bıtık". It is a water container used to carry water in the form of a suit made of leather. When looking at the examples of Kırba made by Anatolian Turkmens in different sizes, in museums and in Kahramanmaraş, which are still under construction, it is seen that the smallest one is called a Kırba, the one is called Kalaz, and the largest one is Yanlık. It is known that it is very important to transport and preserve water when migrations, plateaus and wars are fought on horseback. The Kırba, which was later also called as a coverall, has gained importance as an item that is easy to carry in the form of a coverall and is used to carry water without spoiling it. Since the Kırba, produced using Maraş leather, is made of organic leather obtained by vegetable tanning, it continues to be used by adding water in the villages and highlands today.

In this study, the production stages of the Kırba, which was produced using Maraş leather, were photographed, the knowledge of the masters and different accessible sources were used, and the production of the Kırba was examined. This study is important in terms of ensuring that our cultural value, which is on the verge of disappearing, is kept alive, contributing to its transfer to future generations, and being a source for similar studies.

Keywords: Kırba, Leather, Kahramanmaraş

GİRİŞ

Deri, Dünya üzerinde yaşayan bazı hayvanların, vücutlarını saran en dış katmanından elde edilen, içeriği lif ve dokulardan oluşan, insanlar tarafından çeşitli işlemlerden geçirildikten sonra kullanılan doğal bir malzemedir. İnsanlığın tarih içindeki seyrine bakıldığında, yaşamını devam ettirebilmek için doğada yaşayan canlılarla iç içe olmuş ve bu çevresel elementlerden üst düzeyde faydalanmaya çalışmıştır. Arkeolojik kazılardan elimize ulaşan bulgularda bunun kanıtlarını net olarak görebilmekteyiz. İnsanlar, taş devrinde kullanılan doğal malzemelerden yapılan kap kacaklardan, metali işlemeyi başardıktan sonra savaş aletlerine kadar doğanın nimetlerinden faydalanmışlardır. Aynı şekilde hayvan postlarından, derilerinden giyecek ve su matarası gibi birçok kullanım aracı geliştirmişlerdir. Bu bilgi ve beceriler üst üste koyularak geliştirilmiş, paylaşılmış ve kültürel aktarım yolu ile her medeniyetin içerisinde farklı izler bırakarak günümüze kadar ulaşmayı başarmıştır.

Endüstri devrimi ile birlikte Dünya’da üretim yöntemleri de gelişerek değişime uğramıştır. Derileri daha seri ve taleplere cevap verecek düzeyde üretebilmek için makineleşme yoluna gidilmiştir. Kimya endüstrisinin de gelişmesi deri tabaklama yöntemlerinin değişmesini beraberinde getirmiştir. Bugün bitkisel tanenleme yöntemleri yok denecek kadar azalmış durumdadır. Kromla tabaklama yaygın bir tanenleme yöntemi haline gelmiş, organik deri olarak isimlendirilen bitkisel tabaklama unutulmaya yüz tutmuştur.

Türkiye’de bir zamanlar yüzlerce bitkisel tanenleme yöntemi ile deri üreten tabakhane varken, bugün sadece Kahramanmaraş’ta 4 tabakhane karatabakçılık yapılmaktadır. Bu ustalar ise mesleklerinin son temsilcileri durumundadır. Kahramanmaraş’ta organik deri ile çarıkçılık, semercilik ve deri ürünleri yapan el sanatı ustalarına deri üreten karatabak ustaları, talep durumuna göre 100-150 ton arası organik deri üretmektedirler. Üretimi yapılan bu derilerin büyük bir kısmı “çarık, edik, kelik, postal” gibi geleneksel ayakkabıların üretiminde kullanılırken, bir kısımda semercilik yapan ustalar tarafından satın alınmaktadır. Köşgerlik mesleğini devam ettiren birkaç atölyede de bildiri başlığımız olan “Kırba” üretimi yapılmaktadır. İçerisine su doldurarak kullanılabilmesi için kullanılan derinin organik ve doğal olması gerekmektedir. Bu yüzden gerçek kullanılabilir kırba Türkiye’de sadece Kahramanmaraş’ta bu organik derilerden yapılmaktadır.

Tulum kelimesi Öztürkçe’dir ve bütün Türk lehçelerinde bu kelime mevcut olup, “içi çıkarılmış davar derisi, kırba manalarına” geldiği görülür (Önder, 1999, s. 202).

Kırba ile su taşıyanlara, “*kırbacı*” denir. Sümerler tarafından icat edildiği düşünülmektedir. Anadolu’nun bazı yörelerinde toprak testi olarak yapılan ve ayrıca ibriği bulunan su kaplarına da Kırbaçça (Kırmıçça) denilir (Kırba, wikipedia, 2022)

Kırbanın, eski zamanlarda Türkçe’de sıkça kullanılan köseleden yapılan bir nevi su kabı olarak isimlendirildiği görülmektedir. Tarih boyunca tüm kültürlerde olduğu gibi insan yaşamını ve yerleşimini belirleyici öğelerinden birisi tuz ise diğeri de su olmuştur. Suyun bir yerden bir yere taşınmasının çözümü olarak deri tulumlardan faydalandığını görmekteyiz.

Sakaların su taşıdıkları kırbalar köseleden yapılırdı. Kösele altı köşe bir tahtanın üzerine demir çemberlerle tutturulurdu. Yukarı doğru gittikçe daralan kırbaların bir metreye yakın boyları olurdu (Gül, 2009, s. 9).

Ağız kısımları iyice dar olup, sebillerde kullanılanlarına musluk takılırdı. Sakaların kullandıkları kırbaların ağızları meşin ile bağlanır, taşıma kolaylığı sağlaması için ağızdan dibe kadar uzanan kösele askısı bulunurdu. Bunlar omuza takılarak istenilen yere götürülürdü (Yerasimos, 1992, s. 96)

Resim 1. Sakalar

Resim 2. Surre Alayı kırba

Resim 3. Osmanlı Kırba

Sakalar birçok oryantalist ressamın resimlerinde göze çarpmaktadır. Çeşme kültürünün yoğun olduğu Osmanlı coğrafyasında resim 1’de görülen su dolduran sakalara pek çok eserde rastlamaktayız.

Resim 2’de görülen su kırba, bir müzayede satışa çıkarılmıştır. 1800’lü yılların başlarında, sürre alayı kırba (matara) ürün deri olup, deri üzeri sırma işçiliğidir, Her şeyiyle orjinal şekilde günümüze kadar ulaşmıştır sürre alaylarında kullanılan ve deri üzeri sırma işçilik yapılmış olan tipik 17. yy formu ve motiflerindedir yükseklik: 41 cm.

Dünya’nın birçok müzesinde de islam eserleri arasında deri ürünlerinden yapılmış Türk İslam eserlere rastlamak mümkündür. Resim 3’te de Osmanlı su kırba görülmektedir.

Tarih kitaplarına baktığımızda kırba taşıyan kişilerin farklı özellikleri ve kırbaların hangi amaca yönelik olduğu hakkında da bilgi edinebilmekteyiz.

Kamus-i Türkî’de kırba ile arkada veya hayvanla su taşıyan adam olarak tanımlanan sakalar atlı sakalar ve yaya/arkalıklı sakalar olarak ayrılmaktaydı. Özellikle su şebekelerinin evlere kadar ulaşmadığı dönemde, saka meşki veya kırba adı verilen ve ağızları meşin bir bağ ile bağlanan deriden tulumları atlarının iki yanına asarak pınar ya da çeşmeden aldıkları suyu evlere sevk eden atlı sakaların yanı sıra, 45-50 litre su alan kırba taşıyan yaya sakaların giyim kuşamları dikkat çekicidir (Koca, Koç, 2012, s. 4).

Yaya veya atlı olarak çeşmelerden, su kaynaklarından su temîniyle görevli, saka tâbir edilen bir esnaf teşkilâtı vardı. Yaya (arka) sakalar, kendilerine ayrılan çeş- melerden kırba denen deri su taşıma tulumlarıyla, atlı sakalar da eşek veya at üzerindeki su tulumlarıyla çalışırdı. Kırbaların yaklaşık 23-25 litre su taşıma kapasitesi vardı (Topçu, 2017, s. 229).

Sakalar veya Saka ocağı, Yeniçerilerin su ihtiyacını karşılamakla görevli askerlerin bağlı olduğu ocaktır. 17. Yüzyılda sayıları 700 kadardı. Kışları Ağakapısı dışındaydı. Seferde ve barışta yeniçerilerin içme ve yıkanma suyunu sağlamakla görevliydi. Elbise ve çakşurları deriden olup beygirlerinin iki yanına astıkları meşin kırbalarla su taşırlardı. Sakabaşına bağlıydılar. Sakabaşından sonra saka kethüdası rütbesi gelirdi (Osmanlı Ordusu, wikipedia, 2022).

“Sâkîler siyah sahtiyandan ceket ve potur, başlarına keçe külah giyerler, üzerine abanî sararlardı. Bellerine yirmi santim genişliğinde sahtiyandan kemer bağlarlar ve bu kemere bağlı halkalara da sarı renkli, içi yazılı taslar takarlardı. Sol omuzlarına ucu musluklu kırba denilen bir teneke su alan meşin bir depo asarlardı (Koç, 2017, s. 110).

Arka Sakası esnafı, hep yaya olup arkalarında telâtin kırbaları, giyecekleri baştan ayağa siyah meşin dolamalar, başlarında ciğateller, türlü türlü çiçekler takarlar, ellerindeki cam, billûr, nefes taslar ve kâseler içine saf suyu doldururlar. İçinde billûr, akik, yeşim, balgamî taşlar parıldar. Bu tür altın yıldızlı parlak taslar ile bütün Müslüman gâzilere, “Saka, sebil, sebil içene rahmet, sebil” diyerek hayat suyu dağıtırlar (Kahraman, 2017, s. 175)

1720 şenliğinin sûrnâmelerinden birinin müellifi olan Hâfız Mehmed ise hiyerarşinin şerbetin sunulduğu kaseleri dahi belirlediğini kaydeder; ifadesine göre şenlik esnasında şerbet en üst rütbeliler için kâse, orta seviyedekiler için telatin kırba (yumuşak dana veya öküz derisinden matara) ve alt seviyedekiler içinse kösele kırba (kösele matara) ile sunulmuştu. Mehmed Efendi'nin bu beyanını destekleyen bir arşiv belgesinde ayrıca kase ve telatin kırba ile servis edilen şerbetin şekerli, kösele kırba ile servis edilen şerbetin ve de yeniçeriler için meydana fiçı içinde konulan şerbetin ballı olduğu zikredilmiştir. (İşkorkutan, 2017, s. 136).

Sakaların üzerinde deriden uzun bir yelek vardı. Bu sayede sıçrayan ve kırbadan akan suyun elbiselerini ıslatması önlenirdi. Omuzlarına geniş deri bir kayışla asılan, ortalama 45 litre alabilen, kırba denilen deri bir torba taşırlardı (Gül, 2009, s. 9).

Kırba taşıyan kişilerin elbiselerinde deriden olduğunu böylece öğrenmekteyiz. Bazı kaynaklarda kırba'nın su sızdırması sebebiyle, taşıyan kişi nem hissetmesin diye özellikle üst kıyafetlerinin deriden (sahtiyandan) olduğu belirtilmiştir. Araştırmamızın ilerleyen aşamalarında kırbanın belli bir miktar suyu sızdırdığından bahsedilecektir.

Kırbanın islam tarihinde de bazı hikaye ve efsanelere de konu olduğunu görmekteyiz.

Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'un Fethi esnasında Bizanslılar bütün su kuyularını zehirleyince, savaşın en yoğun şiddette yaşandığı anlarda Osmanlı ordusu su ihtiyacını karşılayamayıp, susuzluk sorunuyla karşılaşır. Su sıkıntısının artmaya başladığı anda sırtında su kırbası, elinde su tasları ile ak sakallı, nur yüzlü bir kişi ortaya çıkar. Bu kişiye askerler "aniden beliren" anlamında "Zuhurat Baba" diye seslenirler. Sırtındaki tek su kırbası ile koskoca ordunun susuzluğunu gideren bu mübarek zatın savaş sonunda öldüğünü, kanlar içindeki ak sakalı ile yerde yattığını ve su kırbasından sanki bir pınar gibi sürekli su aktığını görünce bu kişinin bir Allah dostu olup, Müslüman Türk ordusuna Allah tarafından gönderildiğini anlarlar ve olduğu yere gömerler (Zuhurat Baba, Wikipedia, 2022).

Selçuk-Name isimli eserde kırbanın bahsedildiği bir başka konu görmekteyiz. “Bazı devlet büyüklerinin toplamış oldukları bir kitabı gördüm. O kitabta zikir olunmuş ki, bir gün elinde boyanmış ve cilalanmış deriden yapılmış bir kırba (su kabı, saka tulumu) bulunan bir

fakir Nizâmü'l- Mülk'ün kapısına geldi. Nizâmü'l-Mülk Divân'dan geldiği zamân, önüne varıp, "Sen cömertlerden ve sâlihler ile fakirlerin dostu imişsin. Eğer öyle ise benim şu kırbamı dinâr (altın para) ile doldur, beni memnun edip, güldür!" dedi. Nizâmü'l-Mülk bunu çok sanıp, "Bir-iki kese sikke yeter, fakir olan bu kadar altın ile ne yapar?" dedi. O fakire ne kadar söyledilerse, o kırba dolusu altından eksiğine râzı olmadı. "Kurbanı dolusundan eksiğini almam ve kabul kılmam" dedi. Sonra Nizâmü'l-Mülk emr eyledi, o kabı altın ile doldurdular. O fakirin o kırbayı alıp gitmeğe kudreti ve yerinden kımlatmağa kabiliyeti olmadı. Sonra Nizâmü'l-Mülk kullarına kırbayı alıp, fakirin evine götürmelerini emretti. İş bu dereceye vardıktan sonra, o fakir bağıırıp, "Cömertlik, ancak bu kadar olur, Allâh'a iyilik et ki, kabul kılsın. Benim maksadım seni imtihan idi. Yoksa fakir olan altını ne yapsın?" dedi, kırbayı başaşağa etti, altını döktü ve kırbasını alıp çıkıp gitti. Nizâmü'l- Mülk, "O fakiri görün ve bulun" dedi. Yokladılar aslâ iz bulunmadı (Merçil, 1977, s. 17).

YÖNTEM

Bu çalışmada saha araştırması yapılarak literatür bilgisinden faydalanılmıştır. Yüz yüze görüşmelerden elde edilen bilgiler yanı sıra konu edilen ürünün yapım aşamaları fotoğraflanarak belgelenmiştir.

BULGULAR

Kahramanmaraş'ta yapılan kırbanın üç boy olduğu görülmüştür. Genel ismi kırba olmasına rağmen, en küçük olanı kalaz, orta boy olanı kırba, büyük boy olanı ise yanlık olarak isimlendirilmiştir.

Kırba yapımına ilk önce deri seçimi ile başlanır. Deride delik ya da yara olmayan kaliteli keçi sahtiyanı seçilir. Kırba boyuna göre hazırlanmış endeze (Kırba şablonu) derinin üzerine serilerek kalıp çıkarılır. Köşger seçtiği derinin sünme yönüne göre çizimini yapar ve deriyi keser. Ortalama en ve boyu 18 en 30 cm boy ölçülerindedir. Derinin iç kısmı Kırbanın dışına gelecek şekilde kesilir.

Fotoğraf 1. Deri Seçimi

Fotoğraf 2. Kırba şablonunun çizilmesi

Yapım ve dikim aşaması ağızdan başlar. Kırba endezesi kesildikten sonra ağız kısmına gelecek olan tıpa oluşunun yolu kesilir. Kenarlarının dikim işlemi için mumlu pamuk iplik

kullanılır. Ayaktan dize kadar gerdirilen pazvant denilen bir kayış ile sıkıştırılarak, dikilecek deriyi sabitleyerek biz yardımıyla tek iğne ile dikilir.

Fotoğraf 3. Tıpa oluğu derisi kesimi

Fotoğraf 4. Tıpa oluğu dikimi

Tıpa yolunun dikilmesinde dikiş adım sayısı da önem arz etmektedir. Geniş adımlarla dikilen tıpa yolu su sızdıracığı için, derinin birbirini sıkıca tutacağı adımda dikilmesi gerekmektedir. Bu işlem kırbanın çevre dikişinde de geçerlidir. Tıpa yolu dikildikten sonra kırba gövdesine monte edilmek üzere dikileceği kırba gövdesi üzerine oturtulur. Tıpa oluğunu oluşturan tıpa yolu dikildikten sonra, kırba gövdesine monte edilip dikiş yerleri muşta yardımı ile dövülerek düzeltilir.

Fotoğraf 5. Tıpa yolu dikimi

Fotoğraf 6. Tıpa yolu dikimi

Fotoğraf 7. Dövüştürme

Tıpa kapağı ölçüsü alındıktan sonra kenar dikişi yapılmak üzere yine mumlanmış pamuk ip ile tek iğne ile kırba gövdesinin etrafı dikilir. Bu dikiş ilk iç dikiş olarak yapılır. Dikiş deliklerine mumlanmış pamuk ipin iyice oturması ve su sızdırmaması için muşta ile dövülür.

Fotoğraf 8. Tıpa yolu dikimi

Fotoğraf 9. Tıpa yolu dikimi

Fotoğraf 10. Dövüştürme

Kırba etrafına kıyı şeridi ve asma kayışı olarak dikilecek parçalar koyun meşininden kesilerek hazırlanır. Kırba ağzından başlayarak iki iğne ve biz yardımıyla etrafından dikilir. Bu kıyı şerit dikişi ikinci sızdırmazlığı sağlamak ve taşımaya kolaylaştıracak parçaların monte edilmesi için yapılır. Biz ucu metal delici bir alet olup deride iğnelerin geçmesi için delik açma işi için kullanılır. Dikiş iplikleri pamuktur. Pamuk iplikler bal mumu ile mumlanır. Bu mumlama işlemi aynı zamanda dikiş deliklerinden su sızmasını da engeller.

Fotoğraf 11. Şerit kesimi

Fotoğraf 12. Askı montesi

Fotoğraf 13. Şerit montesi

Kırba Kırbayı taşımak ve asmak için koyun meşininden şeritler kesilir. Ayrıca ağız tıpasının üst kısmına gelecek deride bu meşinden yapılır. Tıpa için genelde kavak ve meşe ağacı kullanılır. Kesimi yapılan şeritler kırba kenarına dikilen deri parçalardan geçirilerek tıpa monte edilir.

Etrafının dikişleri tamamlanan ve diğer parçaları da monte edilen kırba tekrar muşta ile dövüştürülerek son şekli verilir.

Fotoğraf 14. Kenar Dövüştürme

Fotoğraf 15. Bitmiş Kırba

Dikimi ve montelemesi biten kırba, üzerinde var ise çapakları ve ip kalıntıları temizlenir, su ile yıkanarak kullanıma hazır hale gelir. Bu işlemlerden sonra kırba su kaçırıp kaçırmadığı tespit edilmek için birkaç gün içinde su dolu vaziyette bekletilir. Bir su kaçağı ya da arızası var ise ya tamir edilir. Tamir edilmeyecek gibi ise hurdaya ayrılır.

Fotoğraf 16. Şerit kesimi

Fotoğraf 17. Çentik açımı

Fotoğraf 18. Çentik açımı

Köşgerlerden edindiğimiz bilgiye göre Kahramanmaraş'ın dağ köylerinde yaşayanlar ve çobanlık yapanlar hala kırba kullanmaya devam etmektedirler. Ayrıca kırbayı hediyelik eşya olarak alanlarda bulunmaktadır. Köşgerler hem bu kültürün yok olmaması hemde Kahramanmaraş turizmine katkıda bulunmak için az sayıda da olsa kırba üretmeye devam ettiklerini söylemişlerdir.

Kırba kullanımı ile alakalı Mehmet Kopar tarafından farklı bilgilerde verilmiştir. Kırba su doldurmadan önce, içerisine farklı kokuları olan bitkiler atıldığını, bunun da derinin içinde bulunabilecek gözenekleri ve delikleri kapattığını söylemiştir. Bu bitkilerin genelde öğütülmüş kekik, gül yaprağı gibi suya hem hoş bir tat, hemde güzel koku veren bitkilerden seçildiğini söylemiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Günümüzde Kahramanmaraşta birkaç usta köşger tarafından yapılan kırba üç farklı boydadır.

- En büyük boyu Kalaz olup 25cm en 5 cm boy ölçülerindedir.
- Orta Boyu Kırba olup 18 cm en 30 cm boy ölçülerindedir.
- Küçük boyu ise Yanlık olup 13 cm en 20 cm boy ölçülerindedir.

Türkiye'nin farklı yerlerinde kırba görünümlü mataralar yapılmasına rağmen, kullanılabilir ve sağlık açısından bir risk taşımayan orijinal kırbaların sadece Kahramanmaraş'ta yapıldığı görülmektedir. Bu açıdan geleneksel yöntemlerle üretilen tek kırba yapılan şehir Kahramanmaraş diyebiliriz.

Bu deri ürünler Kaybolmaya yüz tutmuş el sanatları arasında değerlendirilmektedir. Ayrıca bu ürünleri yapan ustalar ise Yaşayan miras taşıyıcısı ustalar olarak değerlendirilmelidir.

Kırbaların günümüz hediyelik eşya sınıfında da değerlendirilerek farklı model ve boylarda yapılması, turizm pazarlaması açısından şehre farklı bir ekonomik değer katacaktır.

Kahramanmaraş organik derisinin tanıtımına katkı sağlamasının yanı sıra, tükenmek üzere olan dericilik mesleğinin hammadde temini ile ayakta durmasını sağlayan bu kültürel deri ürününün, devlet destekli teşvik programlarında zikredilmesi gerekmektedir. Kahramanmaraş ekonomisine sağlayacağı faydanın yanı sıra, turistik hediyelik eşya üreten sektörün değer temelli ürünleri içerisinde yıldız ürünlerden birisi olarak kabul edilebilir.

KAYNAKÇA

- Gül, Halil İbrahim, Terkos Su Şirketi, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, İstanbul
- İşkorkutan, Sinem Erdoğan, 1720 Şenliği'nde Yemek üzerinden ifade edilen sosyal hiyerarşileri anlamak, Osmanlı Araştırmaları / The Journal of Ottoman Studies, L (2017), 117-152
- Kahraman, Seyit Ali, "Evliya Çelebi Seyahatnamesinde, üç şehrin suları, su yapıları, su esnafı", Zeytinburnu Belediyesi Z Kültür, Sanat, Şehir Tematik Dergisi, 2. Sayı, İstanbul, 2017, 170-179
- Koca, Emine, Koç, Fatma, 19. Yüzyıl Osmanlı gezici esnaflarının giyim kuşam özellikleri, Uluslararası Türk ve Dünya kültüründe Kahramanmaraş sempozyumu, 2012, 71-82
- Koç, Hamza, İskeçeli Mîr-i 'Alem-zâde Rif'at ve Sâkî-nâmesi, Journal of Turkish Language and Literature Volume:3, Issue:4, Autumn 2017, (109-126)
- Merçil, Erdoğan, Selçuk-Name, Tercüman 1001 Eser, İstanbul, 1977
- Önder, Ali Tayyar, Türkiye'nin Etnik Yapısı, Ankara, 1999
- Topçu, Ercan, Çeşmebaşı Kültürü, Zeytinburnu Belediyesi Z Kültür, Sanat, Şehir Tematik Dergisi, 2. Sayı, İstanbul, 2017, 228-235
- Yerasimos, Marianna, 1992, "Sakalar, Sebirciler, Sucular", Skylife, 94-98, Kasım, 1992
- Wikipedi, Kırba, (2022, 31 Mart). Erişim adresi: <https://tr.wikipedia.org/wiki/K%C4%B1rba>
- Wikipedi, Sakalar veya Saka Ocağı, (2022, 31 Mart). Erişim adresi: [https://tr.wikipedia.org/wiki/Saka_\(Osmanlı_ordusu\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/Saka_(Osmanlı_ordusu))
- Wikipedi, Zuhurat Baba, (2022,31 Mart). Erişim adresi: https://tr.wikipedia.org/wiki/Zuhurat_Baba
- Tarih Arşivi, (2022, 31 Mart). Sakalar kırbalar ile su taşıyor-1890, Kırba, eski zamanlarda sıkça kullanılan köseleden yapılan bir nevi su kabı [Tweet]. Erişim adresi: <https://twitter.com/tarihsarivi/status/672505104730296320>
- Osmanlı dönemi sürre alayı kırba, (2022, 31 Mart). Ürün deri olup deri üzeri sırma işçiliklidir ve her şeyiyle orjinal şekilde günümüze kadar ulaşmıştır Sürre alaylarında kullanılan ve deri üzeri sırma işçilik yapılmış olan tipik 17. Yy formu ve motiflerindedir. Erişim adresi: <https://www.bayrakmuzayede.com/osmanli-donemi-cok-nadir-surre-alayi-kirba.html>
- Osmanlı kırba, (2022, 31 Mart). With No Frontiers Museum, Discover Islamic Art, Erişim adresi: <https://images.museumwnf.org/zoom/objects/epm/de/21/48/1.jpg>